

Je bent zestien en het is oorlog

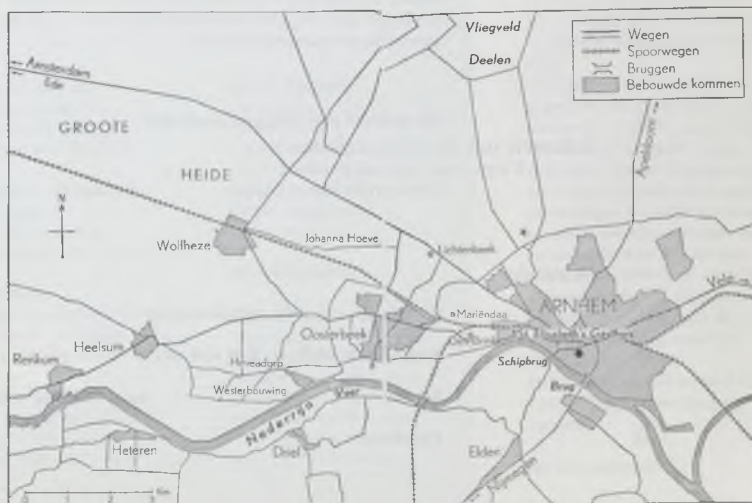
In een eenvoudig schoolschriftje heeft Wim Lensink, een Arnhemse HBS-leerling, van 17 september 1944 tot en met augustus 1945 dagelijks aantekeningen gemaakt. Het is een tamelijk nuchter relaas van schokkende gebeurtenissen: gevechten die letterlijk uit de lucht komen vallen, de evacuatie uit de stad en de confrontatie met doden en gewonden.

Wim woonde in de Mariënburgstraat, in het centrum van Arnhem. Zijn vader had daar een eigen bedrijf. Ook zijn broer en zus, Piet en Riet, woonden daar. Er komt nog een andere Wim in het verhaal voor; dat is Wim Braakhekke, de verloofde van Riet. Hij wordt aangeduid als Wim (B.). Verder komen we nog een tante tegen: tante Eef.

Wim Lensink is in 1944 zestien jaar.

De hier
afgedrukte
dagboek-
fragmenten
zijn niet
bewerkt. De
oorspronkelijke
spelling en
interpunctie
zijn aan-
gehouden.

- * Schaarsbergen
- Mariënburgstraat

Wim Lensinks dagboek begint op zondag 17 september.

"Om half 11 luchtalarm, ontzettend veel vliegtuigen boven de stad. Eerst werd al het afweergeschut in en om Arnhem het zwijgen opgelegd, toen vielen in de verte enige bommen, en gelijk daarmee was er geen licht meer, het orgel in de kerk speelde, hield ook op. (...) Toen vielen zeer dichtbij bommen, we zaten al een tijdje in de kelder. De kazerne werd geraakt, verder Royal en de H.B.S. Ook nog hotel du Soleil en het kledingmagazijn in de Beek- en Walstraat. (...)

Tegen de namiddag vloog ineens de kazerne in brand, telkens hevige explosies die, door het vele munitie, dat in de lucht ging, veroorzaakt werd. (...) Alle mensen die in de buurt van de kazerne wonen trekken weg voor het brandgevaar. We hoorden ook nog dat in de buurt van Ede, Oosterbeek, parachutisten zijn neergelaten. Eerst geloven we er niet aan. Alles wat water kan houden zetten we op de zolder en kamers op de bovenverdieping en spotten met de tuinslang het dak (...) nat, want onophoudelijk vlogen stukken vuur van de kazerne over ons heen. 's Avonds, toen het donker werd, zagen op 3 plaatsen in de stad branden, nl. de kazerne, hotel du Soleil en het huis

van de Germaanse S.S: onder aan de Sweerts de Landastr., dat door hen zelf in brand was gestoken. 's Nachts bleef een paar man op om te waken, af en toe hoorden we ook een enkele mitrailleur in de verte, ten teken dat er toch Engelsen geland waren."

Op maandag 18 september (in zijn dagboek 1 september) schrijft Wim:

"'s Nachts niet veel geslapen, tegen de morgen komt het schieten dichterbij, steeds ontploffingen in de straten. 't Is nu gevaarlijk om op straat te lopen. Op het Land van de Markt staan de Duitsers met mitrailleurs, bij de brug wordt hevig gevochten. We moeten brood halen op het Eiland (een pleintje, H.P.), alleen maar kleine broodjes te krijgen. We hebben allemaal ons eigen koffer met kleren, enz. gepakt en in de kelder gezet (...).

Tegen de middag geen water meer, alles natuurlijk vol gezet. 's Avonds wat gegeten, maar niet veel, 't smaakt niet erg. De matrassen worden naar beneden gehaald en in de gang gelegd, maar er wordt niet veel geslapen. Tegen een uur of 11 wordt er gebeld, de fam. Radstake van het Eus.(ebius)binnensingel staat voor de deur. Voor hun huis stond een ontzettend zwaar Duits stuk geschut, bij de

eerste klap vlogen de kozijnen al uit de muren. Ze hebben hun huis verlaten, terwijl het rondom brandde (...)."

De volgende dag, dinsdag 19 september, schrijft Wim op dat ze nu al een week dezelfde kleren aan hebben

("Ook in verband met het ophalen").

In de stad wordt op verschillende plaatsen gevochten; overal zijn branden uitgebroken. Mn. Schouten komt langs en vertelt dat hij gewonde Engelsen in de Huishoudschool op de Rijnkade

Wim Lensink in juli 1946.

heeft helpen verplegen en toen door de Duitsers gevangen werd gezet, maar na een halve dag mocht gaan. 5 Anderen (waaronder dr. Zwolle) die ook bij die gewonde Engelsen zijn geweest, zijn doodgeschoten. (...) 's Avonds wordt het schieten minder, slechts zo nu en dan wordt er geschoten. Telkens gaan er een paar naar boven om te kijken of de brand dichterbij komt. Want we zitten als het ware rondom in het vuur, nl.

Koningstraat, Kerkstraat, Bakkerstraat, Oeverstraat en nog meer plaatsen. Om 11 uur gaat Piet kijken en hij komt met het ontstellende bericht beneden dat de Grote Kerk brandt. De toren is gelijk een fakkel, af en toe vallen de klokken al klingelend naar beneden! Er wordt niets gedaan om de brand te blussen, de hele lucht is één vuurglans, bonken vuur vliegen in de lucht. Men hoort het vuur knetteren. (...)

We zitten nu helemaal in angst, maar toch gaan we maar wat slapen."

Evacuatie

Woensdagmorgen valt het besluit om weg te gaan. Op twee handwagens van de zaak moeten de spullen van drie families geladen worden.

"Allen liepen door elkaar, de een wilde dit meenemen, de ander dat, we waren als het ware radeloos. (...)

Eindelijk waren de wagens opgeladen en we vertrokken. De kopjes en borden stond nog ongewassen op tafel. Bij de kazerne konden we er haast niet langs, vanwege het puin van de kazerne, dat de straat bedekte, en tot overmaat van ramp vielen er nog koffers en andere

Evacuerende Arnhemmers. 'Wij hadden het zelf kunnen zijn op deze foto', aldus W.H. Lensink nu. (Foto: De Booy, Arnhem)

rommel van de wagen af. Na veel zwoegen kwamen we eindelijk in de v. Pallandstr. 66. (...) Terwijl we wegtrokken sloegen duitse soldaten in de Hoogstraat de ruiten in, om de huizen te doorzoeken of er soms Engelsen in zaten, maar meteen werden de winkels geplunderd.

In de v. Pallandstr. was het huis tjokvol. Wij sliepen met z'n 7 op één kamer. In de tuin achter het huis hebben we een gat gegraven en een kacheltje gemaakt, daarop moest voor 20 mensen gekookt worden."

Donderdag 21 september.

"Vannacht tamelijk goed geslapen. In Sonsbeek gaan we nu water halen met teilen en emmers. Af en toe gaan er ook een paar naar huis, om nog wat te halen; nu kan het nog. Het duifje komt ook mee. We gaan ook naar huis in verband met het plunderen van huizen; als het bewoond lijkt, is er minder kans, want hollanders zijn ook aan het stelen. 3x per dag wordt er eten gehaald op de evacuatiepost, op de Bakenbergse weg, naast de Roomse kerk; pap, soep of brood is te krijgen. Bij de bakker ook in de rij, vaak onder geschiet. Veel geschut rondom, soms wordt je bijna doof van het lawaai. Overal hier in de buurt zit het stampvol met evacués, uit de binnenstad en Oosterbeek, daar wordt op het ogenblik ontzettend hevig gevochten. Veel doden. Men zegt dat Oosterbeek bijna plat is. Tegen de avond komen veel vliegtuigen boven, begeleid door jagers, er wordt er gemitrailleerd en er worden veel parachutisten neergelaten. Op dak kun je het prachtig zien. Maar toch schiet het niet erg op. De hoofdmacht schijnt in de Betuwe opgehouden te worden, de Betuwe ligt steeds onder Duits afweervuur. We verwachten dat er weinig meer van over blijft.

Op zaterdagmorgen gaat Wim in de binnenstad kijken.

"Het is een droevig gezicht, al die kapotte huizen en gebouwen, vooral de Gr. kerk, eens Arnhems trots, nu niet veel meer dan een puinhoop. Ook de Walburgskerk is vernield. (...) 's Middags hoorden we dat alles ten zuiden van de spoorlijn niet meer betreden mocht worden en zo was het de laatste keer dat we ons huis gezien hadden. Nu eerst drong het tot ons door dat je bijna niets meer had, dat je nu zwerveling geworden was. Vandaag regende het bijna de hele

Duitse militairen bij hun rupsvoertuig op de hoek Nieuwe Plein/Roermondseplein in Arnhem. Grote rookwolken stijgen op uit de richting van de Rijn. (Foto: Duits archief)

dag; boven het tuinvuur hebben we het wagenzeil gespannen."

Een dag later schrijft hij dat er geruchten de ronde doen dat maandagavond om acht uur de hele stad ontruimd moet zijn.

Zondag 24 Sept. 1944. We besluiten maar om weer weg te trekken. Ieder pakt weer z'n eigen boeltje in en de handwagens worden weer opgeladen. (...) De een wil naar Ede, de ander naar Otterlo, weer een ander naar Apeldoorn. En na een lang twistgesprek besluiten we maar naar Ede te gaan. (...) En daar gaan we weer, terwijl het maar regent, eerst naar de Bakenbergse weg. Mn. T. is erg egoïstisch; eerst wilde hij alleen met z'n vrouw weg, maar nadat Wim (B.) hem eens goed de waarheid heeft gezegd, gaat hij toch maar met de anderen mee. Onderweg worden Mien en Piet vooruit gestuurd om te zien of de Kemperbergerweg open is. Meneer Temme is weer vervelend en rijdt maar door zonder op de anderen te wacht-

ten; hij wil naar Ede, maar iedereen zegt dat de Amsterdamseweg niet vrij is. Na veel herrie gaan we toch door de Stroolaan naar Schaarsbergen."

Daar aangekomen, gaat men naar de familie Van Galen. Niet iedereen kan daar terecht.

"Bij v. Galen schikten we ons zo goed en zo kwaad als het gaat. Wim (B.), Piet en ik slapen beneden in de studeerkamer, de rest allemaal boven. We krijgen de huiskamer voor ons zelf. Op het ogenblik is de school leeg, op Koningsheide en andere plaatsen staat geschut. Af en toe vliegtuigen."

De volgende morgen, het is dan 25 september ("fijn geslapen op matrassen van v. Hunen aan de overkant"), wassen ze zich een beetje bij de waterput; leidingwater is er niet.

"Heel vroeg al begint de stroom vluchtelingen die de hele dag tot laat in de avond aanhoudt. We zijn reuze blij, dat

we gisteren al vertrokken zijn, want anders hadden we geen plaatsen gekregen. Ons eerste werk was een kachelkje in het schuurtje brandklaar te maken, zodat daar ons eten op gekookt kan worden."

Wim gaat met zijn zus Riet en zijn tante Eef terug naar Arnhem om nog wat op te halen. Ze nemen ook het duifje mee, dat in de Van Pallandstraat was achtergebleven. Schaarsbergen zit inmiddels propvol met vluchtelingen, alleen in het schooltje zitten er al tweehonderd.

"Vanmiddag lekker gegeten, wat tegenwoordig heel wat waard is."

's Middags komt De Graaf ("baas van het Gym.") op van de zenuwen met een volgeladen kinderwagen bij Van Galen aan. Hij zoekt een plek voor zijn oude moeder, zodat hij zijn vrouw en kinderen naar familie in Ede kan brengen. Dan zal hij zijn moeder komen ophalen.

"Iedereen raadde hem echter af naar Ede te gaan; toen besloot hij toch maar om in school te blijven. Z'n moeder had het zich intussen al in de huiskamer gezellig gemaakt, haar jurk uitgetrokken en de 'huisjapon' en de pantoffels aangetrokken. Onder alle narigheden moesten we toch nog om haar lachen. Toen er zoveel mannen bij kwamen, vond ze het toch wel een beetje te gortig. (...)

Na veel praten is ze toch maar naar haar zoon in de school gegaan.

Een gevaarlijke verblijfplaats

Om half 6 ongeveer is het eten klaar, dat warme eten staat opgediend en het brood gesneden en gesmeerd. We gaan net aan tafel toen opeens kwamen er veel vliegtuigen boven; er wordt ook geschoten. We willen net naar de schuilkelder gaan, daar begint het: een massa vliegtuigen duiken en de bommen vallen. (...) Van de hevige luchtdruk waai je bijna ondersteboven. Riet v. Galen huilt verschrikkelijk, mevr. v. Galen erg zenuwachtig en de ruiten vallen met overal veel lawaai op de grond. Het houten plafond van de kelder gaat heen en weer, elk ogenblik denk je, dat er een bom op het huis zal vallen.

't Is verschrikkelijk, en het houdt maar niet op (...) je staat maar machteloos met de vingers in de oren in een ongelukkig keldertje. Meneer v. Galen komt ook naar beneden, ligt half op de keldertrap en houdt een potdekseltje

boven z'n hoofd, de mensen zijn radeloos, het enige wat je doet, is vragen of je bewaard mag blijven. Als het even rustig is, hollen we naar de schuilkelder die al stampvol met mensen uit de school is. Het is gewoon onverantwoordelijk zo vol de 2 schuilkelders zijn. (...) Het huis ziet er verschrikkelijk uit.

Overal ligt kalk, alle ruiten zijn kapot, het tocht door het hele huis en doordat de pannen van het dak gelicht zijn, lekt het erg. In de bedden, boven, staan veel plassen water. Vader en Piet en Mien zijn naar de kerk om te helpen, iedereen is ontzettend zenuwachtig. De pastorie moet er helemaal verschrikkelijk uitzien, alle plafonds eruit, ramen stuk etc.

De dominee en z'n gezin komen al direct naar v. Galen en ds. v. Grieken ook, die was net met z'n vrouw en 3 kleine kinderen bij ds. Wessels aangekomen, toen de bommen vielen. Hij zit nu in de huiskamer, in de kou en daar lekt het ook. Vader en Piet zijn nu terug en zeggen dat er veel schade is, 3 doden en ongeveer 5-6 gewonden. Het is nu al bijna donker. (...) De hele familie blijft in de keuken. De kinderen van de dominee Wessels liggen op de grond. Mien en ik vlijen ons ook maar op de grond uit, de rest zit allemaal op stoelen en wacht maar af wat er gaat gebeuren."

Er zijn dan zeker twintig mensen bij de familie Van Galen in huis.

"Vannacht hebben we af en toe om beurten wat op de matrassen in de studeerkamer, in de kou, geslapen", schrijft Wim de volgende dag, dinsdag 26 september. De hele nacht hebben ze artillerie

gehoord. De hele lucht was verlicht van het schieten. De brand in Oosterbeek was ook te zien.

"Vanmorgen vroeg trokken al hele troepen uit de school weg, niemand wilde meer blijven. Wij wisten nog niet wat we doen zouden."

De weg naar Apeldoorn

Uiteindelijk besluit men naar Otterlo te gaan, maar op de Koningsweg worden ze door een Duitser naar de Apeldoornseweg gestuurd.

"(...) We dachten dat we in Schaarsbergen zo best zaten, we hadden ons echt aardig ingericht en nu moeten we weer trekken. (...) 't Is een hele karavaan, de familie Radstake met 7 man en de familie Lensink met 8 man.

Regelmatig beschieten vliegtuigen de weg, men probeert beschutting te zoeken in de langs de weg gegraven mansgaten. Al snel raakt de groep verdeeld.

"Overal langs de weg lagen wrakstukken van auto's die gemित्रailleerd waren. Wim (B.), Piet en ik die de wagen hadden, renden over de weg, om maar zo gauw mogelijk in Apeldoorn te zijn, weg van die verschrikkelijke weg! Telkens als we weer vliegtuigen horen, lopen we nog eens zo hard. Er is een erge wind. In de school voor de Woestehoeve liggen een bende gewonden en doden en aan de kant van de weg nog 2 dode paarden en ook zelfs nog mensen! 't Is gewoon een verschrikking. Even voorbij de Woestehoeve houden we halt om op de anderen te wachten, opeens komen er weer vliegtuigen boven, ze

Engelse militairen met een licht anti-tankkanon in de grote zaal van Riche op het Willemsplein. (Foto: Imperial War Museum)

duiken vlak boven ons (...) 't Is iets verschrikkelijks. Wim (B.) is de anderen tegemoet. Piet en ik zitten samen in een gat, plotseling komt er een meneer aangehold en laat zich boven op ons vallen, hij beeft over z'n hele lichaam van de zenuwen."

Wim (B.) komt terug met de boodschap dat hij de anderen gevonden heeft. Vader komt hen achterop met de fiets. Hij zal doorrijden naar Apeldoorn "om kwartier te maken". In een boerderijtje krijgen ze een kop melk. Tot hun grote opluchting lopen ze moeder tegen het lijf. Ze zit op een handwagen, boven op de koffers en andere rommel. Erachter volgen tante Eef en Riet.

Om een uur of half vijf bereikt de groep Apeldoorn.

"Wat wij blij waren, weg van die gevaarlijke weg. Als we bij de spoorwegovergang komen, zien we vader staan, dat was weer een grote opluchting."

In Apeldoorn gaat het naar de Kerklaan. "Na een lekker kopje thee gedronken en ons gewassen te hebben, voelen we ons een heel ander mens. Omdat hier in huis al ingekwartierden zijn, is er slechts één slaapkamer tot onze beschikking. (...) Wim B. is, nadat hij wat gegeten heeft, direct door naar Twello gegaan (waar zijn ouders wonen, H.P.). Vader, Piet en ik gaan vanavond bij de Fam. Heuvelink aan de overkant slapen."

Eindelijk hebben ze wat rust gevonden. Wim schrijft op woensdag de zevenentwintigste in zijn dagboek:

"Vannacht hebben we ouderwets

geslapen van half tien tot half tien, het klokje rond. We zijn nu sedert 7 Sept. (dit moet 17 september zijn, H.P.) niet uit de kleren geweest. Riet is nog erg zenuwachtig, vannacht dacht ze weer gebombardeer te horen. Eerst wilde ze zich niet uitkleden. We zitten nu lekker in de serre in het zonnetje en bekijken de albums van Indië. (...)

Vanmiddag is Wim Braakhekke weer teruggekomen; z'n vader bracht hem weg, deze was nog erg zenuwachtig. In Twello is het gemeentebestuur ondergedoken en nu is de SS gekomen, die willekeurig mensen oppakt."

Kerklaan 6

Wims berichten zijn voor de volgende dagen een stuk korter. Ze zijn nu huiselijk te noemen: de evacués proberen zich nu zo goed mogelijk te installeren. Per toerbeurt slapen ze aan de overkant van de straat, waar op twee-hoog twee kamertjes zijn, waarvan één met vaste wastafel. Er komen berichten van bekenden en er wordt getelefoneerd. Wim schrijft nu over boodschappen doen, fourageren en hoe laat er gegeten is. Ook vermeldt hij wat hij over Arnhem hoort.

Op zondag 1 oktober heeft hij "pien in 't lief". Ze gaan naar de kerk en komen er veel te vroeg aan. Het is een dienst speciaal voor Arnhemmers. Hij meldt ook dat er op dinsdagmiddag een begroetingsbijeenkomst is en dat ze voortaan 's avonds warm eten.

Maandag 2 oktober, is weer een onrustige dag.

"Alle mannen tussen 17 en 50 jaar moeten zich aanmelden. Langs de straten liggen in totaal 30-40 lijken van mannen met een bordje er op, waarop op staat terrorist (onderstreping van

Wim Lensink, H.P.), ze mogen niet weggehaald worden. 't Is gewoon lijkschennis. Steeds komen er colonnes mannen langs. Het marktplein hier staat vol mannen, 't lijkt wel een slavenmarkt. Ze moeten naar Dieren."

Wim (B.) en Piet

"Wim (B.) en Piet zijn niet van plan om te gaan; maar wanneer er iemand die zich had moeten melden in een huis gevonden wordt, steken ze het huis in brand en wordt hij doodgeschoten. Als we dit horen, besluiten ze toch maar om te gaan. Wim wilde eerst nog Apeldoorn uit zien te komen, maar alle wegen zijn afgezet. Ze nemen ieder een deken, een brood, een stuk boter en nog een paar dingen, in een rugzak mee. T. Eef en Riet brengen ze weg. Heel veel mannen moeten lopen, maar er gaan ook auto's vol weg. Onder het avondeten wordt erg geschoten.

Verlopen nacht is de tijd een uur achteruit gezet, 't is nu al vroeg 's avonds donker."

De volgende dag bericht over Piet en Wim Braakhekke, ze zijn in Dieren aangekomen. In Huissen bij Arnhem wordt zwaar gevochten.

"Er moet bijna niets meer van het dorpje over zijn, het moet ook branden. Vandaag hebben we voor het eerst 's middags warm gegeten, in verband met het vroege donker 's avonds. Vanmiddag hebben we de kachel aangemaakt, is heerlijk bij de warme kachel te zitten, de jongens zullen het wel niet zo gezellig hebben."

Britse parachutisten worden als krijgsgevangenen weggevoerd. (Foto: Duits archief)

De volgende dagen gaan de aantekeningen weer over "de jongens" en over moeder die van het Rode Kruis nieuwe schoenen hoopt te krijgen; ze loopt op pantoffels rond waaruit de neuzen gesneden zijn. Verder gaat het over het eten en de boodschappen. En natuurlijk staan er berichten van de oorlog. Op 4 oktober:

"Ik heb allerlei boodschappen gedaan, ook 2 pakjes cigarettens gehaald! Vanmorgen kwam er een trein tanks langs, ik dacht dat het de zgn. Tiger tanks waren, richting 't Loo. We horen dat de jongens achter Doesburg zitten, allemaal bij boeren ondergebracht. (...) Er gaan geruchten van Putten en Nijkerk rond, dat daar 2 Duitse officieren doodgeschoten zijn, toen zijn er als represaille een groot aantal mannen en vrouwen gepakt en gevangen gezet, en verder de huizen in brand geschoten, 80 huizen zijn reeds verbrand!"

De volgende dag gaat het gerucht dat Arnhem vrij zou zijn. Wim schrijft erbij dat het bericht ook wordt tegengesproken.

Op 7 oktober is het dat Rotterdam en omgeving door de Duitsers is verlaten. "Zou het waar zijn?", vraagt hij zich af. Een paar dagen later is er weer bericht van de jongens.

"Zondag hebben ze het erg gehad, de granaten vlogen over ze heen. Nu zijn ze bij Zevenaar in de buurt. Zitten er verlegen om tabak, licht, sokken, en nog meer dingen. En gisteren waren ze ook kletsnat geweest, mochten pas om 4 ophouden, kregen om 5 uur wat warm eten! Ze verlangen erg naar huis. We hopen nog steeds dat ze nog terug komen, maar veel kans is er niet."

En zo gaat het dag na dag voort. Dan op woensdag 18 oktober een drama.

"Toen we vanmiddag aan tafel zaten, kwam ds. v.d. Brug met het ontstellende bericht binnen, dat in Twello bommen zijn gevallen en dat het huis van de Fam. Braakhekke in puin ligt en nog het ergste dat Wim's (B.) zuster, Ger, door een bom getroffen is, en dodelijk getroffen. Het is ontzettend. We proberen op alle mogelijke manieren Wim (B.) bericht te sturen, maar er is geen weg.

We horen dat het bij Zevenaar erg gevaarlijk is, vlak daarbij is de gevechtslinie, er is geen verbinding met Zevenaar te krijgen. Bij Renkum moeten de Engelsen weer over de Rijn zijn."

Mededeeling voor geëvacueerde Arnhemmers.

De Wnd, Burgemeester van Arnhem verzoekt ons de volgende mededeeling te willen plaatsen:

Hoe van harte gaarne ik ook een ieder zou willen helpen met het afgeven van z.g. Ausweise om de stad Arnhem (en thans ook Schaarsbergen) te mogen betreden om lijfgoederen, schoenen enz. te halen zoo moet ik mededeelen, dat de bevoegde Duitse Legatautoriteiten weigeren aan burgers dergelijke vergunningen af te geven. Persoonlijk ben ik daartoe – waar immers Arnhem „Kampf-gebiet” geworden is – in het geheel niet bevoegd. Vele, door de evacuatie zwaar getroffen medeburgers vervoegen zich aan mijn woonadres om mijn hulp in te roepen voor de hierboven genoemde z.g. „Ausweise”. Zelfs waar het hulp betreft in noodgevallen, als het halen van baby-goed, wollen ondergoed enz., is het mij wegens bovengenoemde weigering niet mogelijk te helpen. Daarom is ieder bezoek aan mijn woonadres voor al deze gevallen overbodig. Beter dan wie ook ken ik den nood en bittere ellende door deze evacuatie ontstaan. Ik ben evenwel, hoe gaarne ik ook zou willen, onmachtig om te helpen. Spaart U zich dus den gang naar mijn woning en mij de onaangename taak U telkens weer deze troosteloze mededeeling mondeling te moeten doen.

De wnd Burgemeester,
SCHERMER.

De volgende dag schrijft Wim:

"Riet is met den dominee en Riek naar Twello. Vader en ik hebben het putje achter losgemaakt; 't zat verstopt. Bericht van Opa, die zit in het noodziekenhuis in Hoenderlo. In Velp is hij getroffen, een scherp in het dijbeen. Veel bloedverlies en pijn. (...) Vandaag is de kachel uit. Wim (B.) ligt in Doesburg in het noodziekenhuis; heeft koorts en is verkouden. Piet zit nu alleen daar. Riet is van Twello terug, 't is daar verschrikkelijk."

Een dag later schrijft Wim dat de kachel het weer doet. Zijn vader en zus Riet zijn naar Doesburg om Wim (B.) van de dood van zijn zuster te vertellen.

"Wim (B.) heeft nu 39 koorts, dus kan voorlopig niet weg, schrok erg van het ongeluk."

De dag erop, zaterdag 21 oktober, is de begrafenis van Ger Braakhekke in Twello. Vader, moeder en Riet zijn er naar toe. "Om ± 6 uur kwamen ze van Twello terug. Fietsband van Riet is lek. Toen ze met Riek heenging vloog vlak langs haar heen een kogel, direct gaan liggen, natuurlijk. Een mof schoot op een man. Ze hielden weer, op een gruwelijke manier, razzia's. In Twello was het verschrikkelijk. De begrafenis 1/2 uur vertraging. Veel schieten en bommen. Vliegtuigen scheerden vlak over de stad heen.

In de krant staat, dat alle evacués in Apeldoorn en plaatsen er om heen, in westelijke richting moeten vertrekken. Diegenen die zelfstandig kunnen gaan, moeten dit zo snel mogelijk doen. 't Is verschrikkelijk; vooral omdat de jongens er niet zijn. Riet is helemaal over haar zenuwen. Aan tafel heerst een bedrukte stemming."

Later blijkt de evacuatie niet door te gaan.

De volgende dagen schrijft Wim veel over Wim (B.). Hij wordt door twee mannen van het Rode Kruis 'thuis' gebracht. Hij heeft hoge koorts. Uiteindelijk blijkt Wim (B.) pleuritis te hebben. Hij moet naar het ziekenhuis.

De laatste maanden

Hierna worden de berichten korter. Wim en zijn familieleden worden in beslag genomen door de dagelijkse strijd om het bestaan. Ze hebben eten nodig en brandstof. Het lijkt nu wel of Wim iedere dag aan het zagen is. Verder veel berichten over familieleden en kennissen, over de zondagse kerkgang en natuurlijk over de vliegtuigen en de luchtaanvallen. Ook zijn er steeds weer geruchten dat Arnhem vrij is. "Ik geloof er niets van." Op 19 november meldt Wim het overlijden van Colijn in Duitsland. De dominee preekt erover in de kerk.

Op zaterdag 2 december:

"Vandaag weer een nare dag. 's Morgens vroeg begon het al, schieten, met luidsprekers door de straten, dat alle mannen van 16 tot 55 jaar zich op de Markt moeten melden. Alle andere mensen moeten binnen blijven, anders wordt er geschoten.(...) We denken niet dat Piet komt, zitten gezellig om de lamp heen.

Op zondag schrijft Wim:

"Op straat is het weer rustig; de mannen, die gisteren gepakt zijn, zijn direct per trein naar Bremen gevoerd, die er niet in konden mochten naar huis gaan. In verscheidene straten zijn ze huis aan huis geweest, hier gelukkig niet. Vannacht en vanmorgen bommen gevallen. Vanmiddag is alles rustig. Vanavond geknikkerd (met het knikker-spel, H.P.)."

Maandag zijn er weer razzia's gehouden.

"Ik blijf maar voor alle zekerheid thuis. De trein, waarmee de mannen vervoerd zijn, is bij Bochum beschoten! 15 doden en 60 gewonden, de namen staat op het politiebureau opgeplakt."

"Vandaag sinterklaasdag", schrijft Wim op 5 december, "ik kan me het niet erg voorstellen. Dat hadden we een jaar geleden, toen we zo gezellig sinterklaasavond gevierd hadden, ook niet kunnen denken. 't Is nu zo heel anders, niets geen idee zo."

Op 23 december zijn er slechte oorlogsberichten. En een echt kerstfeest wordt het dat jaar ook niet.

"De Duitsers zijn bij Luxemburg weer opgerukt. (...)

Maar als je denkt hoeveel mensen het nog slechter hebben dan wij en hoeveel mensen in de kou moeten zitten, dan moeten we toch ook weer dankbaar zijn",

sluit Wim zijn kerstgedachte af.

Op 2 januari schaft Wim zich biesen schoenen aan. De berichten in het dagboek worden steeds korter. Het gaat hoofdzakelijk nog over houtzagen en over de kerkdienst op zondag.

Op 11 januari krijgt Wim een baantje op het kantoor van de V.B.A. Hij verdient veertig gulden in de maand.

"Kachels bijhouden enz., gratis eten van de keuken. Men. Rijnberk heeft het me aangeboden. 't Is eerst even wennen."

Vanaf eind januari goed oorlogsnieuws.

"De Russen schieten hard op."

Er komt op 19 januari ook een brief van Piet. Hij is in Arnhem geweest.

"In het kantoor lag wel een halve meter papier, inktflessen tegen de wanden gegoooid; fornuis weg, ook meubels van de zolder, tussendeur ingetrapt, een grote chaos. Op de vloering zijn ze nog niet geweest."

Op 25 januari volgt nog een brief.

"Hij schreef o.m. dat de brandkast open stond en de kast in de voorkamer over hoop gehaald was."

De volgende dagen schrijft Wim vooral over het voedsel dat ze op de kop kunnen tikken: tarwe, rogge, aardappelen en suikerbieten zijn zo belangrijk geworden dat de verkrijging ervan steeds een aparte vermelding krijgt. Ook de levenstekens van Piet worden steeds genoteerd. Vanaf

De Steenstraat in Arnhem bij de bevrijding door de Canadezen.

maart duiken ook de vorderingen van de westelijke geallieerden in zijn dagboek op. Maar alles wordt nu kort en bondig opgeschreven. Wel vermeldt Wim de aanslag op Rauter.

In april rukken de Canadezen snel op. Op 7 april is het:

"Het oorlogsnieuws is goed. (...) Wij worden hier aan deze kant wel ingesloten. In Zutphen en Deventer wordt hard gevochten. We horen het schieten hier goed."

Ook de angst neemt toe. Op 9 april vallen er doden in de stad bij een bombardement op het station. Hierna schrijft Wim weer dagelijks over beschietingen. Zoals op vrijdag 13 april.

"De granaten gieren over de stad en slaan niet ver weg in. Erg angstig. Dit gaat zo de hele avond door. (...) We zitten met z'n allen in de keuken en wachten maar af. Om een uur of drie plotseling een vuurgloed; ze hebben iets in brand geschoten. We horen nu ook mitrailleurs."

De volgende dag zijn al veel Duitsers richting Amersfoort vertrokken. Het schieten is nu ook minder. Maar de volgende dagen nemen de gevechten weer in hevigheid toe. De nacht van zondag 15 op maandag 16 april hebben ze vrijwel geheel in de kelder doorgebracht.

"Vannacht ontzettend angstig. Van half 11 tot half 12 onder granaatvuur. De hele nacht telkens zwaar schieten. De Duitsers laten ook veel in de lucht springen bij het station."

Bevrijd!

En dan op dinsdag 17 april:
"Vannacht weer een tijd in de kelder gezeten. Tegen de morgen ben ik op een stoel een beetje in slaap gedommeld. Om ± 8 uur word ik wakker gemaakt en ik hoor "we zijn vrij!!!" Ik slaap nog half en begrijp niet wat ze bedoelen, en 't wordt nog eens tegen me gezegd; dan begin ik het een beetje te begrijpen, ga na buiten en ik zie... de eerste Tommies. Ik weet gewoon niet wat ik zie, ik kan 't niet begrijpen. De mensen hollen over de straat. Eerst na een poosje begin ik het te begrijpen: We zijn vrij!

De mensen staan om de Tommies. 't Is een verrukking nu dat tuig weg en in plaats daarvan de Canadezen, Engelsen en nog anderen. 't Is het 1ste Canadese leger hoofdzakelijk. In de loop van de morgen wordt er een brug

over het kanaal geslagen en weldra rollen de eerste tanks en auto's binnen! Om half zes waren hier de eerste Canadezen.

En al heel gauw worden de N.S.B.ers en de moffenmeiden binnengebracht. Steeds komen er meer binnen. Van de leden van de ondergrondse zijn nu de meesten gewapend en die halen het tuig op. Voor het politiebureau werd de Duitse bloedvlag onder het gezang van het Wilhelmus verbrand. Nu zijn de straten stamp en stampvol. Onder gejoel en gekrijs komen er steeds meer N.S.B.ers binnen. 't Is geweldig. Overal hangen de vlaggen uit, alles is Oranje. (...)

We moeten om 8 uur binnen zijn. We horen af en toe nog wel schieten. Ik (heb) m'n eerste Engelse cigaretten al op. We gaan vanavond tenminste een beetje behoorlijk naar bed."

Terug naar Arnhem

Wim Lensink houdt zijn oorlogsdagboek bij tot na de capitulatie van Japan. Hij beschrijft de gebeurtenissen van het voorjaar en de zomer van 1945: de bevrijding van het westen van het land, de schade van de oorlog en de langzaam verbeterde voedselvoorziening. En natuurlijk ook de terugkeer naar Arnhem. Zijn broer Piet en zijn vader waren hem al voorgegaan. Maar uiteindelijk komt dan op maandag 18 juni het bericht dat ze de volgende dag kunnen vertrekken.

"Dat wordt haasten. Om 5 uur op kantoor weg. 's Avonds met allerijl inpakken met z'n allen. Nu is dan toch eindelijk de bewuste dag aangebroken. Bij den portier heb ik 150 tabaksplanten staan."

De volgende dag, 19 juni, rijden ze om zeven 's morgens weg.

"Er ging nog een gezin met dezelfde wagen van ons mee. De wagen was propvol, het handwagentje ook. Moeder zat voor op de bok, ik op het achterste puntje van de handwagen. Om half drie waren we thuis, aan een stuk door over Schaarsbergen en Hoogkamp. Thuis moesten we eerst aklimatiseren, in zo'n bende. 't Is verschrikkelijk."

Als door een wonder staat het huis er nog.

"Ons huis heeft het er best afgebracht. Rondom zijn voltreffers gekomen. Meubels zijn er ook niet bar veel gestolen. Zilver en zoo is allemaal verdwenen. Van de rommel die in de put

zit is ook niet veel meer over. Veel ruiten er uit."

Dagen zijn ze bezig het huis en de tuin, waar de Canadezen hun afval gedumpt hadden, op te ruimen.

"We hebben glaspapier gekocht en zetten dat nu in de ramen. Het dak hebben we zo'n beetje met asfaltpapier en pek dichtgemaakt. Waarschijnlijk hebben we ook last van ratten. (Ik) heb (...) met de burens de straat leeggemest."

Op 4 juli gaat Wim weer naar school. Zijn laatste aantekening schrijft Wim Lensink op maandag 20 augustus. "Eerste verbinding met Utrecht (trein) en met Nijmegen (bus)."

Tekening van Wim Mulder (7 mei 1945).